

ПРОБЛЕМИ
ЗАГАЛЬНОЇ

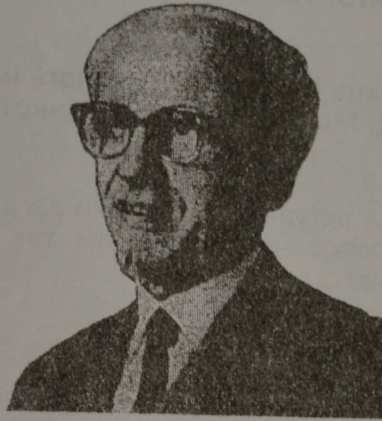
ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ІНСТИТУТУ ПСИХОЛОГІЇ ІМ. Г.С. КОСТЮКА
АЛН УКРАЇНИ

Том VIII,
частина 8

ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ
ім. Г.С. КОСТЮКА АПН УКРАЇНИ

Т. Максименко

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Інституту психології ім. Г.С. Костюка
АПН України

ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ
ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Том VIII, частина 8

За редакцією академіка С.Д. Максименка

Київ — 2006

ББК 88я43
П78

ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. Т. VIII, част.8.—К., 2006—384 с.

У збірці висвітлюються актуальні проблеми загальної та педагогічної психології. Збірка адресована як фахівцям, так і тим, хто цікавиться сучасним станом психологічної науки.

Редакційна колегія:

Дійсний член АПН України, докт. психол. н. С.Д. Максименко (гол. ред.), канд. психол. н. М.-Л.А. Чепа (заст. гол. ред.), канд. психол. н. Ю.Т.Рождественський (відповідальний секретар), член-кор. АПН України, докт. психол. н. Н.В. Чепелева, член-кор. АПН України, докт. психол. н. М.Й. Боришевський, дійсний член АПН України, докт. психол. н. В.О. Моляко, член-кор. АПН України, докт. психол. н. Г.О. Балл, докт. психол. н. Н.Ю. Максимова.

Т.О. Небесна — літературний редактор
В.С. Пастушенко — технічний секретар
Л.А. Філоненко, І.В. Степура — коректура
В.С. Новохатько — макет

Наукове видання
Друкується за ухвалою Вченої ради Інституту психології
ім. Г.С. Костюка АПН України

ISBN 966-7913-01-5
ISBN 966-7569-98-5
ISBN 966-8840-25-9

© Інститут психології ім. Г.С. Костюка — підготовка, впорядкування, 2006.
© «ГНОЗІС» — видавництво 2006.

Зміст

М.В.Бадалова Деякі змістовні характеристики інтелектуальної культури психологів	6
О.Б. Басюк Критерії розмежування стадій перебігу невротичних розладів	15
О.О. Березина Творчий розвиток у період пізньої дорослості	21
І.В. Березовська Соціально-психологічні аспекти розвитку вольової сфери у студентів	26
Ю.Л. Бриндіков Загальна характеристика психологічних умов розвитку професійної готовності особистості до дій в екстремальних ситуаціях	31
О.О. Вельдбрехт Поняття про творчу особистість у контексті історії людства	37
О.Д. Гречишкіна Деякі психологічні проблеми студентів ВНЗ	43
Г.В. Гритчук Особливості сприйняття психологічного часу в юності	51
І.А. Гуляс Мотиваційні тенденції розвитку перфекціоністських настанов студентів-психологів	59
Н.М. Дембицька Індивідуалізм – колективізм: психологічне підґрунтя формування культури політичної участі молоді	66
Л. Долгих Гендерні особливості кар'єрних стратегій студентської молоді	73
С.С. Доскач Почуття дорослості як внутрішньоособистісне творення підліткового віку	80
О. Жигайло Я-концепція і учбова діяльність молодших школярів	86
Н.Є. Завацька Психологічні аспекти формування іміджу особистості зрілого віку в контексті проблеми соціальної адаптації	91
О.В. Касаткіна Модель розвитку комунікативної компетентності студентів на заняттях іноземної мови	100
Н.М. Каут Вплив шкільної мотивації на адаптацію молодших школярів до навчання	106
О.С. Козлова Статеві особливості реагування на сексуально забарвлену рекламну продукцію	111
Є.І. Кологривова Особливості переживання молоддю суб'єктивного благополуччя	120
О. Крупська Філо- та онтогенетичний аспекти формування образу божества	125
О.О. Кучмєєв Основні рівні регуляції індивідуальної поведінки жінки . жінки.....	133
Т.А. Ломова Методологічні основи та методичні процедури організації психокорекційної роботи з попередження агресивної поведінки підлітків	137

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВОЛЬОВОЇ СФЕРИ У СТУДЕНТІВ

Сучасне суспільство ставить перед молоддю безліч різних завдань, вирішення яких можливе лише за умови свідомого регулювання людиною своєю діяльністю, спрямованістю активності в певному напрямку, що проявляється в таких рисах особистості як цілеспрямованість,

27

наполегливість, організованість та відповідальність. Тому постає необхідність пізнання соціально-психологічних чинників становлення високорозвинутої вольової сфери в юнацькому віці .

Проблема волі є предметом досліджень в різних роботах (Л.І.Божович, К.Н.Корнілов, А.І.Висоцький, Є.П.Ільїн, В.А.Іванніков, В.К.Калін, А.Ц.Пуни, А.Е.Пасніченко, В.І.Селіванов, Д.Н.Узнадзе, Ш.А.Чхартішвілі, Є.В.Ейдман та ін.). Як засвідчують дослідження цих та інших авторів важливою передумовою учбово-професійної діяльності є розвиток у майбутніх фахівців певних вольових якостей. Проблему розвитку вольової сфери, аналіз її механізмів та прояву у діяльності та поведінці вивчали Висоцький А.І.(1973), Гоноболін Ф.Н. (1973), Селіванов В.І. (1976), Пуни А.Ц.(1973), Щербаков Є.П. (1986) та ін. В той же час аналіз літератури засвідчив про недостатнє пізнання механізмів волі, її розвитку в зв'язку з тою чи іншою навчально-професійною діяльністю людини (Варбан М.Ю.(1998), Джужа Н.Ф.(1987) , Копченова Т.Н. (2000), Савчин М.В.(1997), Сорока А.В. (1997), Шингаєв С.М. (2001) та ін.).

В своєму дослідженні ми поставили за мету розкрити специфіку розвитку вольових якостей в процесі навчально-професійної діяльності у сучасних студентів. Ми виходили з гіпотези про те, що вольова сфера відрізняється у студентів, які навчаються за різними навчальними програмами.

Для досягнення мети нами були поставлені наступні завдання:

- з'ясувати особливості прояву вольових якостей у студентів, які навчаються за різними навчальними програмами;
- дослідити динамічні зміни прояву вольових якостей студентів, в залежності від терміну навчання.

Для вивчення особливостей прояву вольової сфери в студентів ми використовували методику оцінки вольових якостей студентів Стамбулової Н.Б.[3;99]. Опитувальник дозволяє діагностувати рівень розвитку вольових якостей: цілеспрямованості, наполегливості та завзятості, сміливості та рішучості, ініціативності та самостійності, самовладання та витримки за параметрами вираженості та генералізованості. Під вираженістю розуміється наявність і стійкість прояву основних її ознак, під генералізованістю – універсальність якості, тобто широта її прояву в різних ситуаціях і видах діяльності. Опитувальник вольового самоконтролю (ВСК) розроблений А.П.Зверьковим та Є.В.Ейдманом [2;120], спрямований на узагальнену оцінку індивідуального розвитку вольової регуляції, під якою розуміється здатність свідомо управляти власними діями, станами і спонуканнями. Опитувальник містить загальну шкалу ВСК, а також субшкали, які дозволяють виміряти показники самовладання та наполегливості.

У дослідженні брали участь 410 студентів 1, 3, 5 курсів, які навчаються на різних факультетах в вузах: 105 студентів факультету правознавства, 119 студентів історичного, 113 – факультету іноземних мов, 73 курсанти військового інституту.

28

Аналіз первинних даних, середніх значень засвідчив, що студенти, які навчаються на різних факультетах, відрізняються в прояві вольових якостей за переважною більшістю показників. Диференціація в прояві вольових якостей на основі фаху навчання знайшла своє підтвердження на рівні статистично значимих розбіжностей. Так, студенти факультету

правознавства мали вищий прояв цілеспрямованості ($t=2,43$; $p<0,05$), сміливості ($t=2,38$; $p<0,05$) та наполегливості ($t=2,33$; $p<0,05$), ніж студенти факультету іноземних мов; характеризуються вищим самовладанням за студентів історичного факультету ($t=2,35$; $p<0,05$), та студентів факультету іноземних мов ($t=4,04$; $p<0,01$). Студенти історичного факультету характеризуються більшою ініціативністю ($t=1,97$; $p<0,05$) ніж досліджувані факультету іноземних мов та правознавства ($t=2,81$; $p<0,05$) та мають вищий самоконтроль ($t=3,90$; $p<0,01$) ніж студенти факультету іноземних мов. Курсанти військового інституту виявилися більш сміливими ніж студенти історичного факультету ($t=4,64$; $p<0,01$), правознавства ($t=4,34$; $p<0,01$) та факультету іноземних мов ($t=6,78$; $p<0,01$); мають вищий вольовий самоконтроль за студентів цих факультетів ($t=5,07$; $p<0,01$), ($t=2,99$; $p<0,01$), ($t=8,29$; $p<0,001$) відповідно; характеризуються вищим самовладанням ($t=4,12$; $p<0,01$) ніж студенти історичного та ($t=5,71$; $p<0,001$) факультету іноземних мов. Ці дані дозволяють припустити, що студенти, які навчаються за різними спеціальностями відрізняються за рівнем розвитку та специфікою вольових якостей. Щоб підтвердити наявність або відсутність відмінностей в розвитку вольових якостей у студентів 1, 3, 5 курсів в залежності від спеціальності, нами було проведено поглиблений аналіз щодо їх достовірності. Приступаючи до аналізу ми припускали, що специфіка обраної професії впливає на розвиток вольових якостей і, на кожному віковому етапі, в залежності від спеціальності, існують відмінності в вольовій сфері особистості.

Розбіжності в розвитку вольової сфери студентів 1 курсу, які навчаються за різними спеціальностями прослідковуються як на рівні середніх значень, так і підтверджуються статистично достовірними відмінностями. Так, наприклад, за показником вольового самоконтролю курсанти військового інституту мають найвищий прояв даної якості в порівнянні зі своїми ровесниками інших учбових закладів: студентами історичного ($t=2,33$; $p<0,05$), правознавчого ($t=2,28$; $p<0,05$) та факультету іноземних мов ($t=4,89$;

$p < 0,01$). Аналогічне переважання курсантів військового інституту спостерігається за показниками самовладання та сміливості. В той же час, студенти історичного факультету мають вищий прояв ініціативності в порівнянні зі студентами правознавцями ($t=3,4$; $p < 0,01$) та факультету іноземних мов ($t=2,6$; $p < 0,01$). Не зважаючи на те, що студенти історичного та факультету іноземних мов навчаються в одному навчальному закладі вони відрізняються за рівнем прояву вольових якостей: студенти історичного

29

факультету мають вищий показник вольового самоконтролю ($t=3,17$; $p < 0,01$), наполегливості ($t=2,37$; $p < 0,05$) та самовладання ($t=2,22$; $p < 0,05$) в порівнянні зі студентами факультету іноземних мов. Це може свідчити про те, що розвиток вольової сфери молоді впливає на вибір професії, або ж при потребі старшокласники розвивають в собі вольові якості, які знадобляться в майбутній професійній діяльності

У досліджуваних 3 курсу навчання спостерігається дещо інший розподіл рівнів прояву вольових якостей: у студентів факультету іноземних мов, історичного факультету та курсантів спостерігається зниження прояву вольових якостей студентів третього курсу в порівнянні з першим. Це може бути пояснено тим, що студенти-першокурсники пройшли через переломний період: закінчення загальноосвітньої школи, здійснення професійного вибору та вступ до державного вищого навчального закладу. Всі ці життєві ситуації вимагали від молоді неабияких вольових зусиль в доланні перешкод. Прагнення досягнути мети потребувало від юнацтва прояву вольових якостей, які, в той же час, в процесі їх частого використання і розвивалися. Період навчання на третьому курсі характеризується певною невизначеністю: з одного боку молодь обрала майбутню професію та адаптувалася до ролі студента, а з іншого – ще не має цієї професії та не досить чітко уявляє вимоги майбутнього. Все це призводить до зниження

частоти прояву вольових зусиль і, як наслідок, зменшення рівня розвитку вольових якостей.

В той же час юнацькій вік характеризується розвитком особистісної сфери, в тому числі самосвідомості особистості. Тому відмінності в рівні прояву вольових якостей також можна пояснити більшою самокритичністю третьокурсників.

Студенти факультету правознавства дещо відрізняються від респондентів інших спеціальностей. На нашу думку, той факт, що студенти навчаються в комерційному вузі і процес вступу до вищого навчального закладу не вимагав від абітурієнтів великого прояву вольових зусиль, відобразився на характеристиках вольовій сфері першокурсників. Що ж стосується студентів третього курсу цього факультету, то процес навчання, засвоєння практичних навичок потребує від студентів більшого прояву вольових зусиль в порівнянні з самим процесом вступу до інституту, що відображається і на розвитку вольової сфери в цілому.

Результати дослідження показали, що за середніми значеннями, студенти факультету правознавства мають вищі значення майже за всіма показниками вольових якостей, окрім вольового самоконтролю та наполегливості, які мають вищий прояв у курсантів. У студентів інших факультетів прояв вольових якостей нижче, ніж у вищезазначених.

Аналіз відмінностей прояву вольових якостей у третьокурсників, які навчаються на різних факультетах виявив досить велику кількість статистично достовірних розбіжностей між значеннями показників. Так, наприклад, студенти факультету правознавства більш цілеспрямовані, ніж

30

студенти факультету іноземних мов ($t=3,1$; $p<0,01$), та студенти історики ($t=2,9$; $p<0,01$); мають вище самовладання за студентів цих факультетів ($t=3,8$; $p<0,001$), ($t=2,7$; $p<0,01$) відповідно. Але в порівнянні з курсантами військового інституту студенти факультету правознавства менш наполегливі

($t=2,8$; $p<0,01$). В той же час, курсанти військового інституту переважають за проявом вольового самоконтролю студентів факультету іноземних мов ($t=4,0$; $p<0,01$) та історичного ($t=2,9$; $p<0,01$).

Слід зазначити, що в порівнянні з 1 курсом збільшилась кількість відмінностей в вольовій сфері студентів, зокрема, найбільше статистично значимих розбіжностей виявлено між результатами дослідження студентів факультетів правознавства та іноземних мов, правознавства та історичним, факультетом іноземних мов та курсантами військового інституту. Це свідчить про те, що в процесі навчання відбулися неоднозначні зміни в розвитку вольових якостей, і система навчально-професійної підготовки студентів є однією з причин таких змін. Підтвердженням цьому може бути те, що студенти факультету іноземних мов та історичного, які навчаються в одному вузі, майже не відрізняються за проявом вольових якостей на цьому віковому етапі.

У студентів 5 курсу спостерігається збільшення статистично достовірних розбіжностей між студентами різних факультетів, при загальному зменшенні рівня розвитку вольової сфери. Так курсанти військового інституту мають найвищі показники прояву більшості вольових якостей як за середніми значеннями, так і на рівні статистично достовірних розбіжностей, зокрема, цілеспрямованості ($t=2,6$; $p<0,051$) в порівнянні з істориками, ($t=2,5$; $p<0,05$) правознавцями та факультетом іноземних мов ($t=3,2$; $p<0,01$); сміливості ($t=4,0$; $p<0,001$), ($t=2,6$; $p<0,05$) та ($t=5,4$; $p<0,001$) відповідно, а також за показниками вольового самоконтролю, самовладання та іншими. Найнижчі показники прояву вольових якостей на даному віковому етапі спостерігаються у студентів факультету іноземних мов за переважною більшістю показників, зокрема, вони мають менший прояв вольового самоконтролю в порівнянні зі студентами історичного факультету ($t=2,81$; $p<0,01$) та правознавства ($t=2,79$; $p<0,01$).

Аналіз результатів дослідження показав, що з 1 по 5 курс навчання в особистості відбуваються зміни в розвитку вольових якостей. Це можна

пояснити як специфікою майбутньої професії, так і системою навчання, яка має безпосередній вплив на розвиток вольової сфери. Ми вважаємо, що для пояснення специфіки прояву вольових якостей людини важливо враховувати значущість певних вольових якостей для майбутньої професії, а також усвідомлення суті цих якостей. Цей аспект проблеми потребує більш детального та глибокого аналізу, що і визначає перспективу нашого подальшого дослідження.

Узагальнюючи результати дослідження можна зробити наступні висновки:

31

1. Проблема волі, незважаючи на її актуальність, є недостатньо вивченою, особливо в аспекті навчально-професійної діяльності молоді.

2. Встановлено, що вольова сфера студентів, які навчаються на різних спеціальностях, суттєво відрізняється.

3. Рівень розвитку вольових якостей з врахуванням курсу навчання по різному представлений у студентів різних спеціальностей. Виявлена загальна тенденція зменшення розвитку вольових якостей з 1 по 5 курс навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ильин Е.П. Психология воли – СПб: Издательство «Питер», 2000. – 288с.

2. Практикум по психодиагностике. Психодиагностика мотивации и регуляции / Бабина В.С., Дукаревич М.З., Ениполопов С.Н. и др., МГУ им. М.В. Ломоносова. Фак-т психологии. – М.,1990. – 159 с.

3. Самооценка волевых качеств студентов спортсменов Стамбуловой Н.Б.// Практические занятия по психологии – М., 1989. – с. 99-106.